

LBRIS

We know
books

Alain Corbin

Istoria odihnei

Traducere din limba franceză
de Ana-Maria Datcu

Editura

For You

Cuprins

Introducere		7
Capitolul 1	Sabatul și odihna cerească	11
Capitolul 2	Odihna veșnică, fundamentul acestei istorii	17
Capitolul 3	Odihnă și liniște	21
Capitolul 4	Retragerea, pensionarea din vremurile moderne sau „arta de a-ți făuri propria odihnă“	31
Interludiu	Carol Quintul	39
Capitolul 5	Dizgrația, ocazie de odihnă	43
Capitolul 6	Odihna în izolare	47
Capitolul 7	Facilități și noi forme de odihnă în secolele XVIII-XIX	55
Capitolul 8	Odihna în sânul naturii	61
Capitolul 9	Odihna pământului	83
Capitolul 10	Odihna duminicală și „demonul odihnei“	87
Capitolul 11	Oboseala și odihna	99
Capitolul 12	Odihna terapeutică de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului XX	107
Concluzie		113
Mulțumiri		117

1

Sabatul și odihna cerească

Credința că Dumnezeu s-a „odihnit“ la sfârșitul Creației descrise în cartea *Facerea* a reprezentat mult timp pentru sufletele simple baza și justificarea odihnei în ziua a șaptea. Această convingere se referă la odihna sabatică a evreilor, rezultatul diverselor porunci conținute în cărțile *Ieșirea*, *Leviticul* și *Numeri*, nu în *Facerea*. Potrivit Bisericii, această așa-zisă „odihnă“ a lui Dumnezeu, credință împărtășită de mulți creștini eronat informați, nu este cea a unui Creator obosit. Este greșit să presupunem acest lucru, fiind ceva contrar desăvârșirii și eternității lui Dumnezeu și reducându-i personalitatea la statutul unor creații ale sale. În viziunea teologilor creștini, „Odihna lui

Dumnezeu“, sărbătorită în prima zi a săptămânii (cf. *infra*), și nu în a șaptea, este un „impuls creator“ care inaugurează un nou „transfer de energie către Creație“, începutul unui ciclu. Pe scurt, odihna nu înseamnă aici a nu face nimic.¹

Cert este că această cerință pentru credincioși de a se odihni în ziua a șaptea este reafirmată în Biblie. În cartea *Ieșirea*, Yahve îi spune lui Moise: „Vorbește-le israeliților și spune-le: Să țineți Sabatul Meu, căci acesta este un semn între Mine și voi, din neam în neam, ca să știți că Eu sunt Domnul, Cel ce vă sfințește. Să țineți Sabatul, căci este sfânt pentru voi.“²(*Ieșirea* 31, 13–14) Acest cuvânt divin care poruncește Sabatul face din el atât un semn al legământului între Dumnezeu și poporul său, cât și un timp sacru având ca efect sfințirea credincioșilor. Cuvintele lui Yahve adresate lui Moise nu se termină aici: „Oricine va întina [Sabatul] va fi pedepsit cu moartea; și oricine va face vreo lucrare în ziua aceea va fi stârpit din poporului Meu.“³ (*Ieșirea* 31, 14)

Rigoarea sancțiunilor arată importanța acordată de Yahve odihnei de Sabat, mai ales că reia porunca pedepsei cu moartea. „Șase zile se va lucra, dar ziua a șaptea va fi o zi de odihnă deplină, închinată Domnului.“⁴ (*Ieșirea* 31, 15) Aceasta definește sensul acordat zilei a șaptea în

¹ Vezi articolul „Repos“ în Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, *Dictionary des symboles*, Paris, Robert Laffont, seria „Bouquins“, 1982.

² *Bible de Jérusalem, L'Exode*, Paris, Éditions du Cerf, 2001, p. 171.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

istoria evreilor, iar creștinii s-au inspirat din ea, dar modificându-i sensul. Nu este o zi de odihnă în scopul simplei relaxări, ci este, înainte de toate, o zi consacrată lui Dumnezeu, care pecetluiește un „legământ veșnic“. „Este un semn veșnic [...] din neam în neam.“ (*Ieșirea* 31, 16–17) Nicio instanță creștină nu omite să afirme că odihna duminicală sfințește timpul din acea zi.

Yahve repetă acest îndemn în mai multe cărți. Tot în *Ieșirea*, de exemplu, se precizează: în ziua a șaptea „să nu faci niciun lucru“ (*Ieșirea* 20, 10). Mai presus de toate, el afirmă din nou că aceasta va fi „pentru voi [israeliții] o zi sfântă, o zi de odihnă deplină în Domnul“ (*Ieșirea* 35, 2). Esențială nu este atât odihna deplină, cât valoarea sa sfântă. „Să nu faceți foc în ziua odihnei în niciunul dintre locașurile voastre.“¹ (*Ieșirea* 35, 3)

Dumnezeu revine la acest subiect în *Leviticul*. El își reînnoiește poruncile și face ca Sabatul să fie „ziua adunării sfinte“ (*Leviticul* 23, 3). Acest lucru extinde domeniul de aplicare a zilei a șaptea.

Comentatorii Școlii de la Ierusalim arată ceea ce, în opinia lor, reprezintă sensul duminicii creștine: pentru credincioși, acest moment este prima zi a săptămânii (conform Capitolului 10), când i se aduce mulțumire „celui care a creat și recreat lumea, [...] celui care inaugurează veșnicia“². Este important să urmărim împletirea interpretărilor iudaice și creștine asupra textului biblic.

¹ *Ibidem*, pp. 177–178.

² Comentariu al autorilor *Bible de Jérusalem*, *ibidem*, p. 233.

Să revenim la Biblie și, mai exact, la *Leviticul*. Citim aici despre crearea, printre „anii sfinți“, a unui „an sabatic“. ¹ Întemeierea acestui timp asocia natura cu ideea de odihnă. Yahve poruncește: „După ce veți intra în pământul pe care îl voi da vouă, să se odihnească pământul; să fie o odihnă în cinstea Domnului. Șase ani să semeni ogorul tău, șase ani să lucrezi via ta și să aduni roadele lor. Iar anul al șaptelea să fie *an de odihnă a pământului*, odihna Domnului; ogorul tău să nu-l semeni și via ta să n-o tai în anul acela. Să nu seceri spicele care cresc de la sine și să nu culegi strugurii de pe vițele netăiate. *Să fie un an de odihnă pentru pământ.*“ (Leviticul 25, 2–5) Mai mult, acest „Sabat al pământului“ va fi însoțit, la fiecare 49 de ani, de un *an jubileu (de slobozenie)*, al 50-lea, în timpul căruia pământul va fi din nou nelucrat (*Leviticul* 25, 11). Această odihnă a pământului merită să fie subliniată. Potrivit comentatorilor, ea se aplică în mod specific numai în Țara Sfântă. De aceea creștinii nu continuă această poruncă.

A fost necesar să se reamintească originea biblică, reafirmată cu putere, fundamentul Sabatului prescris de Moise, pe care creștinii l-au transformat în duminică, ziua de odihnă dedicată lui Dumnezeu Creatorul (cf. *infra*).

Să revenim la lectura cărții *Facerea*, unde distingem un alt tip de odihnă: cea a omului instalat în centrul Paradisului pământesc. Într-adevăr, este vorba despre Fapta, urmată de Căderea și de Pedepsa lui Adam și a Evei, care

¹ *Ibidem*, p. 237.

presupune moartea omului, revolta animalelor, devorarea lor între ele și munca grea. În mod specific, mă refer la cea mai cunoscută epopee a secolului al XVII-lea, *Paradisul pierdut*, de Milton. Autorul a perceput evident importanța și a descris natura odihnei paradisiace de care omul se va vedea lipsit în urma Căderii. Textul său contribuie la modelarea imaginarului odihnei, motiv pentru care intră în sfera noastră de competență.

Milton înfățișează forma oboselii paradisiace specifice și, în același timp, pe cea a odihnei necunoscute omului. Ziua, Adam și Eva lucrează în grădină „într-o livadă umbroasă, care murmură încet pe pajiștea verde“. „Ei stau lângă o fântână limpede. Nu se obosiseră cu munca lor de grădinari zâmbitori decât atât cât era necesar pentru a face zefirul proaspăt mai plăcut, odihna mai liniștită, setea și foamea mai binevenite.“ Este o economie subtilă care definește odihna amplificată de oboseala dulce, complet diferită de cea care impunea odihna după Cădere. În inima Paradisului pământesc, era normal ca odihna să fie dorită – într-un fel, o „dulce nevoie“ care să amplifice odihna de care Adam și Eva aveau parte în „leagănul“ lor de frunze inaccesibil tuturor celorlalte creaturi.

În timp ce animalele se jucau, „ei se odihneau culcați pe puful moale al unui pat căptușit cu flori“¹ și „se lăsau, goi, neîngrădiți de hainele pe care le purtăm noi, să se răsfete cu mângâierile firești pentru niște soți atât de frumoși“. Toate acestea în timp ce erau singuri, ceea ce

¹ John Milton, *Le Paradis perdu*, traducere de Chateaubriand, Paris, Gallimard, NRF, 1995, pp. 125–126.

colorează această odihnă cu emoție deosebită. Astfel, Adam și Eva nu aveau nicio idee despre cum puteau să fie ceilalți.

Când a căzut noaptea, Adam i-a vorbit Evei, făcând legătura între odihna lor inefabilă și cea a naturii: „Frumoasă însoțitoare, ora nopții și toate lucrurile care s-au dus la culcare ne îndeamnă la o odihnă asemănătoare.”¹ Dumnezeu a făcut munca și odihna pentru bărbat și pentru femeie alternativ, precum ziua și noaptea. Acestea fiind spuse, celelalte făpturi inactive au mai puțină nevoie de odihnă decât omul, care, în Paradisul pământesc, are o sarcină atribuită.

Milton se lansează apoi într-un imn care elogiază iubirea conjugală, asociată cu odihna nocturnă a întregului Pământ, trăită într-un loc impenetrabil, cu excepția șarpelui. În urma pedepsei, când paradisul terestru le va fi interzis, primul lucru pe care soții nefericiți îl vor face, potrivit lui Milton, va fi „să-și aleagă locul de odihnă”².

¹ *Ibidem*, p. 133

² *Ibidem*, p. 340.

2

*Odihna veșnică,
fundamentul acestei istorii*

Timp de aproape două milenii, odihna veșnică i-a obsedat pe oameni și i-a oferit ideii de odihnă un sens fundamental. Teologi, predicatori, călugări și pastori de toate felurile au continuat să repete că viața de aici, de jos, este un fleac și că esențialul constă în mântuire – altfel spus, în accesul la un loc de odihnă ceresc, în mijlocul celor aleși, printre îngeri, care îi înconjoară pe Mântuitor, pe Tatăl Său și pe Sfântul Duh.

De aici și importanța unei *ars moriendi* („arta de a muri“), a rugăciunilor de la înmormântări, în centrul cărora

se află recviemul. Recviemul este introducerea liturghiei pentru morți, sinonimă, astfel, cu „slujba de recviem“. Textul introducerii este o rugăciune pentru odihna sufletului uneia sau mai multor persoane decedate. În limba latină, *requiem* este acuzativul singular al lui *requies*, care înseamnă „repaus“. Primele cuvinte ale introducerii sunt „*Requiem aeternam dona eis, Domine*“ („Dă-le odihnă veșnică, Doamne“). De-a lungul istoriei slujbelor de recviem, au devenit mai pronunțate referirile la Judecata de Apoi, înviere și amenințarea damnării veșnice.

Pregătirea mântuirii – altfel spus, scăparea din ghearele diavolului, însuflețit de frica inspirată de acesta, și evitarea păcatului – era lucrul esențial în viața fiecăruia. De aceea, catastrofele naturale erau interpretate ca pedepse trimise de un Dumnezeu furios sau ca semne pentru a nu uita niciodată că esențialul este mântuirea, atingerea odihnei cerești.

La orizontul tuturor acestora, testul care trebuia trecut înainte de a obține o asemenea odihnă îl reprezenta Judecata de Apoi, despre care se credea de mult timp că se apropie. Pe lângă morminte, ușile catedralelor și ale altor biserici evocau sau reprezentau acest eveniment îngrozitor, ziua în care cei răi vor fi aruncați în Gheena și în chinurile ei.

Sculpturile romane și gotice au avut impact asupra minții oamenilor – poate mai puțin decât se spune adesea –, insuflându-le oroarea față de pedeapsă și dorința puternică de a se alătura celor aleși.

Înainte de secolul al XIX-lea – mă refer la marea carte a lui Philippe Ariès și la cele consacrate morții în secolul al XVIII-lea –, cei decedați nu erau îngropați într-un mormânt individual, așa cum s-a întâmplat mai târziu. Un asemenea privilegiu era rezervat elitei și membrilor clerului. Totuși, se obișnuia să se așeze defunctul în poziție culcată, pentru facilitarea odihnei în perspectiva Judecării de Apoi. Ne amintim cu toții de mormintele cu figuri culcate instalate în temple.

Se poate crede că toate acestea sunt o istorie foarte veche, care a făcut obiectul mării trilogii a istoricului Jean Delumeau, *La Peur en Occident*, *Le Péché et la Peur: la culpabilisation en Occident* și *Une histoire du paradis*. Dar nu este atât de simplu.

Ceremoniile în cadrul cărora se cântă recviemul, cunoscute sub numele de „slujbe de recviem“, sunt încă foarte frecvente în prezent, în ciuda declinului acestei practici. Mulți dintre cei mai mari muzicieni de astăzi și-au inclus recviemul într-o listă lungă de capodopere: Mozart, Berlioz, Verdi, Brahms și Fauré, al cărui *In paradisum* ilustrează magnific dulceața odihnei cerești dorite pentru cel decedat.

Unul dintre marile momente muzicale din istoria creștină se regăsește în ultimele minute ale lucrării *Patimile după Matei* a lui Johann Sebastian Bach. După ce trupul lui Hristos a fost așezat în mormânt și piatra a fost sigilată, corul credincioșilor repetă: „Iisus se odihnește dulce!“ Iar narațiunea *Patimilor* se încheie cu reiterarea, însoțită de

muzică sublimă, a dorinței pentru această „odihnă dulce“, pe care credincioșii și-o doresc și pentru ei la moarte.

La finalul oratoriului *Samson*, de Händel, membrii procesiunii care poartă rămășițele eroului la locul de odihnă finală, după distrugerea templului și moartea filistenilor, îi urează odihnă „veșnică și dulce“. Auzim încă o dată asocierea dintre odihnă și dulceață. În acest fel, la doi dintre cei mai remarcabili reprezentanți ai săi și fără să fie vorba despre slujbe de recviem, muzica sacră îi urează celui decedat odihna dulce.

În secolul al XVII-lea, în predica sa despre moarte – unul dintre cele mai mari texte ale literaturii franceze –, Bossuet a făcut un apel admirabil la disprețul pentru viața pământească și la dorința de odihnă veșnică. Și acesta este doar un exemplu.

Analiza imnului de recviem ne ajută să înțelegem importanța odihnei veșnice și necesitatea de a o plasa în centrul acestor variațiuni istorice privind multitudinea de forme ale odihnei, toate inspirate de existența unor momente scurte, adesea fragmentate, departe de orice sentiment al duratei eterne. O temă recurentă este aceea că „locul de odihnă al morților“ nu trebuie deranjat, cea mai gravă ofensă fiind jefuirea mormintelor acestora.

Respectarea morților înseamnă să nu le jignim memoria. În acest sens, trebuie să „lăsăm întotdeauna cenușa să se odihnească“, iar cimitirele sunt numite uneori „câmpuri de odihnă“.